

A MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZ ÚJ FELADATAI

A MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZ legfelsőbb kormányzó testületének, a Budapesten székelő Egyetemes Konventnek májusban tartott ülészakára már az erdélyi református egyházkerület is elküldte képviselőit Budapestre. Ezzel a több mint 22 éve megszakított történelmi folyamatosság helyreállt. A magyar református egyház öt egyházkerületének, a Dunamelléki, a Dunántúli, a Tiszáninneni és a Tiszántúli, valamint az Erdélyi Egyházkerületnek püspökei, főgondnokai és más, részben lelkészt, részben világi jellegű képviselői együtt tanácskozhattak az Egyetemes Református Egyház abonyi-utcai székházának nagytermében. Az áprilisban felszabadult délvidéki részek ezekre a tanácskozásokra még nem küldték el képviselőiket. De ezek a részek nem alkottak külön egyházkerületet, mat Dél- vagy ahogyan az egyházi elnevezés ismerte és ismeri, Alsó-Baranya és Bácska református egyházközségei csupán a Dunamelléki Egyházkerület egyik egyházmegyéjét alkották. A református egyházi közigazgatásban tudvalevőleg az egyházmegye az alacsonyabb tagozat; ennek élén esperes áll és az egyházkerület lelkészt feje a püspök.

Ideiglenes statisztikai számítás szerint a magyar református egyház lélekszáma a négyszeri országgyarapodás alatt 1938. novemberétől 1941.

áprilisáig 1,813.000-ről 2,630.000-re gyarapodott. A történelmi Magyarország eddig még vissza nem tért területei közül nagyobb számban csupán Dél-Erdélyben élnek magyar reformátusok, mintegy 145.000 lélek. A dél-erdélyi reformátusok szellemi középpontja Nagyenyed, de egyébként ezek a még mindig román uralom alatt élő magyar reformátusok, néhány város-tól eltekintve, mint Torda, Nagyszeben, Brassó, Vízakna, kicsiny, sokszor csak szórványnak nevezhető falusi gyülekezeteket alkotnak.

A magyar református egyház és annak legfőbb törvényhozó és kormányzó testületé, a Zsinat és az Egyetemes Konvent, jogilag sohasem ismerte el a magyar református egyház részekre daraboltatását. Az egységnek ilyen jelképes hangsúlyozásává lett, hogy amikor 1921 júniusában a Dunamelléki Egyházkerület püspöke, Petri Elek meghalt, a dunamellékiek az erdélyi Ravasz Lászlót választották meg püspöküknek, aki akkor a kolozsvári teológiai akadémia tanára és az Erdélyi Egyházkerület lelkesítő főjegyzője volt. Ugyanakkor történt, hogy a Dunamelléki Egyházkerületnek akkor már idegen megszállás alatt élő része, a most felszabadult alsóbaranyai és bácskai egyházközségek is elküldték szavazataikat — a református egyházban, Erdély kivételével, a püspököt az egyházközségek presbitériumi választják — a szerb hatóságok tudta nélkül és azok megkerülésével.

A trianoni országfeldarabolás következtében a keresztyén felekezetek között a református egyház vesztesége volt aránylag a legkisebb. Az 1910. évi népszámlálási adatokat véve alapul a történelmi Magyarország 2,621.000 reformátusából 1,633.000 maradt a csonka ország területén, a veszteség így valamivel kevesebb volt mint egymillió lélek. Egészen más volt a másik két protestáns egyház, az evangélikusok és az unitáriusok helyzete. Az evangélikus egyház 1,340.000 főnyi lélekszámából mindössze 485.000 evangélikus maradt a csonka ország területén, míg a 74.000 főnyi unitáriusból Erdéllyel elveszett 69.000 és csak 5000 maradt a megcsonkított Magyarországon. Más beszámítás alá esik a túlnyomó többségében kisebbségi jellegű görög katolikus és görögkeleti egyház helyzete, de a római katolikus egyház vesztesége is jóval nagyobb volt, mint a református egyházé; a történelmi Magyarország 10,889.000 katolikusából a csonka országon csupán 4,786.000 maradt.

Jónéhány év beletelt, mire az utódállamok fennhatósága alá került magyar református egyházak szervezete kialakult. Ez a szervezkedés, legalább is ami magukat a magyar reformátusokat illeti, mindig magán hordta az ideiglenesség bélyegét és az idegen fennhatóság alá került új magyar református egyházszervezetek vezetői az anyaországi egyházzal szemben lojálisán fenntartották azt a pontokra nem foglalt, de a lelkiismeret parancsánál fogva kötelező megállapodást, hogy mihelyt az új, laza határokból készített abroncsok szétpattannak, a régi, történelmi egyházszervezet folytonossága azonnal, minden további nélkül helyre áll. A három utódállam, Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia területén nem kevesebb mint hat új egyházkerület alakult; az anyaország református egyházának megcsonkítása főként abban nyilvánult meg, hogy a trianoni békeszerződés érvényerőre emelkedésétől kezdve Erdély elvesztésével öt helyett négy egyházkerület alkotta. Csehszlovákiában külön alakult egy nyugati és egy keleti egyházkerület Szlovákia területén, azonkívül külön egyházkerületet alkotott Kárpátalja is. Romániában az erdélyi egyházkerülettől külön választották a keletmagyarországi részeket és Nagyvárad székhellyel itt alakult meg a Királyhágó-melléki Egyházkerület. A jugoszláv fennhatóság alá került 67.000 magyar református sokáig megőrizte, mint alsóbb egyházközigazgatási tagozat, egyházmegyei jellegét; csak néhány évvel ezelőtt alakultak át egyházkerületté és választották meg püspö-

kükké Ágoston Sándor feketehegyi lelkipásztort, aki már az elszakadáskor, 1918-ban is esperesük volt.

A Felvidéken és a Kárpátalján 222.000 magyar református tért vissza. A volt Csehszlovákiában alakult három egyházkerület magától megszűnt és a Zsinat 1939-i ülészaka a Kormányzó által szentesített törvényben mondotta ki, hogy a visszatért területeken egyházközigazgatás szempontjából visszaállnak az 1918 előtti állapotok. Ugyanez történt a keletmagyarországi részekkel és Erdéllyel is, ahol 514.000 lélek tért vissza. A Délvidéken eddig visszatért reformátusok száma 34.000.

A kétmillió-hatszázezer lelket számláló magyar református egyház a kontinentális Európa legnagyobb református egyháza. Egyedül Skóciában van nagyobb református, helyesebben presbyterianus — Presbyterian — egyház, de ott is csak azóta, hogy a harmincas években Skótország két nagy történelmi presbyterianus egyháza, a Church of Scotland és a United Free Church of Scotland, egyesült. A szervezeti egység épségben való megőrzése a több mint 400 éves múltú magyar református egyház legjellegzetesebb tulajdonsága. Hitelvi okokból, dogmatikai különbségek miatt a magyar református egyházban soha nem fordult elő szakadás. Ebben a magyar reformátusság lényegesen különbözik mind a holland, mind a hugenotta eredetű francia, mind az angol-szász református egyházaktól. A különbség okát abban lehet megtalálni, hogy a magyar református egyház a létre töre és az ellenreformáció célkitűzéseit magáénak valló Habsburg-házbeli magyar uralkodókkal szemben nemcsak vallási, hanem nemzeti érdekeket is védelmezett. Nem véletlenül és nem is felületes szólásmódként nevezték el a XVII. században a református vallást magyar vallásnak.

A magyar református egyház hősi korszaka az 1790—91-i budai zsinatig tartott. Az ezt megelőző időkben választották eklézsiák és kollégiumok szívesen, a kor divatja szerint latinul, ezt a mondást: „sub pondere ereseit palma“, amit különben pecsétfeliratként mai napig is megőrzött több egyházközség és régi iskola.

Az átmeneti időszak a kiegyezésig tartott. Az abszolutizmus éveiben kisebb, már csak inkább hivatali jellegű üldöztetésben volt része a református egyháznak. Az ez ellen indított és pápens-harc néven emlegetett küzdelmet a debreceniek nagy papja, Révész Imre, a mostani debreceni püspök, Révész Imre nagyatyja vezette. A kiegyezés után a század végéig annyira megfordult a helyzet, hogy a reformátusság az ország szellemi és politikai életének vezetésében az élre került. Valóságos minőségi túlsúly alakult ki ilyenképpen, főként a hetvenes és nyolcvanas években, a nemzeti életnek két, a mostaninál sokkal inkább domináló területén, a politikában és a tudományos életben. Az ország legkiválóbb politikusainak; jogászainak, bíráltnak, tudósainak és költőinek egész sora került ki a reformátusok sorából. A magyar reformátusoknak ezt az „arany korszak“-át a korszak első felében elsősorban Tisza Kálmán és Arany János, később, a század vége felé, Bánffy Dezső, Szilágyi Dezső és két lelkész-jeitegű költő, illetve tudós, Szász Károly püspök és a halasiak lelkésze, Szilády Aron képviselte. Erről a korszakról szól Bangha Bélának a húszas években a Magyar Kultúra egyik számában egy kicsit epés gúnnyal felidézett egykorú anekdotája. A század vége felé történt, amikor a dunamellékiek püspökének, Szász Károlynak, szellemi ereje egy kicsit már hanyatlóban volt, hogy május első felében történetesen egy időre esett az egyházkerület tavaszi közgyűlése és az Akadémia nagyhete. Szász Károly mindkét helyen elnök volt. Az egyházkerület tanácskozásai délelőtt folytak, az Akadémia ülései pedig a kora délutáni órákban. A püspök fáradt volt a hosszú ülésezéstől, álmos is volt egy kicsit ebéd után. Így történhetett azután, hogy amikor délután az aka-

démiai ülést megnyitotta, ugyanazokat az arcokat látva maga előtt, mint délelőtt a Lónyay-utcai református gimnázium dísztermében, ahol akkor az egyházkerületi közgyűlést tartották, az Akadémia ülését nagy szórakozottan így nyitotta meg: Főtiszteletű és Nagyságos Egyházkerületi Közgyűlés! „Se non é verò, é ben trovato“, lehet mondani erre, mint sok más anekdótára. Török Pál, az Akadémia könyvtárnoka, nem sokkal Bangha Béla cikkének megjelenése után, a tudós és a historikus pontosságával utána nézett az anekdota történeti hitelességének és kitűnt, hogy a század végén az Akadémia tagjai között még az akkor körülbelül 12 százalékos országos arányszámnak megfelelő számban sem voltak reformátusok.

A magyar református egyház belső, vallásos életében ez a közéleti vezetés sokkal többet rombolt, mint épített. Legalább is ez volt a történelmi kálvinizmus néven ismert irányzatnak a bírálata a múlt századvégi és a XX. századeleji református egyházzal. Sebestyén Jenő, a budapesti teológiai akadémia tanára és az általa indított „Kálvinista Szemle“ című harcos heti folyóirat indította meg ezt a mozgalmat. Sebestyén Jenő még a kilencszázás években hosszabb időt töltött holland teológiai főiskolákon és különösen nagy hatással volt rá Kuyper Ábrahám, aki, mint afféle modern Hugo Grotius, egyszerre volt államférfi, miniszterelnök és harcos kedvű hittudós. Sebestyén Jenő és az általa képviselt irány, ha erősen holland hatás alá került is, annyiban hű maradt a magyar kálvinizmus hagyományaihoz, hogy egyháza szervezeti egységének megbontására soha egy pillanatra sem gondolt, sőt lapjuk, a „Kálvinista Szemle“ a húszas évek elején állandóan sürgette a történelmi magyar református egyház szervezeti egységének az ideiglenes határokon is átnyúló fenntartását, úgy amint az a négyezeri országgyarapodás alatt majdnem teljesen meg is valósult.

A magyar reformátusság szellemi fejlődésében a változás jelei már korábban is mutatkoztak. A múlt század második felében uralkodó és gyakran a „liberális“ jelzővel ellátott protestáns teológiai irány hívei és magyar követői többnyire német egyetemeket és teológiai főiskolákat kerestek fel. Közben azonban, különösen a kilencszázás évektől kezdve, mind többen mentek a távolabbi nyugatra, Skóciába, Hollandiába, a francia református egyház teológiai főiskoláira, sőt az Amerikai Egyesült Államokba is. Döntő esemény volt itt Kálvin születése négyszázadik évfordulójának genfi megünneplése 1909-ben. Ezen az ünnepségen, részben azért is, mert a Genfben ekkor felállított reformációi emlékmű szoboralakjai közé odakerült Bocskai szobra is, a magyar református egyház igen népes küldöttséggel képviseltette magát. A protestáns, alapszínzetében mindig kálvinista-református nyugat egyszerre felfedezte a magyar református egyházat és érdeklődni kezdett a nagy keleti testvér sorsa iránt. Émile Doumergue, a francia reformátusok nagy történetírója, a centenáris ünnepség után Magyarországra jött, és többek között, amikor Kunszentmiklósról ellátogatott, ámulva látta a gall művelődésnek azt a csodálatos szigetét, amely Baksay Sándor parochiáján fogadta a magyar Kiskunság szívéből. A Skóciát járt Kováts J. Istvánnak pedig azt sikerült elérni, hogy a Presbyteri Világszövetség (Presbyterian World Alliance) még 1909 őszi konferenciáját Magyarországon tartotta.

A magyar református teológiai műveltségnek a német behatásoktól való majdnem teljes elfordulása és a francia-holland-angolszász hatások felé való fordulása hamarosan érezhetővé vált. A múlt századvégi német tudományos teológia vagy a lutheri hagyományok hatása alatt állt, vagy általános protestáns jellegű volt. Sebestyén Jenő irányzata igyekezett minél meggyőzőbb érvekkel bizonyítani annak szükségességét, hogy a magyar református egyház szellemi fejlődésére ez a teológiai irányzat csak

káros lehet. Sürgette a történelmi kálvinizmus és a magyar református egyház ősi hagyományaihoz való visszatérést és gyökeres szakítást követelt minden általános keresztyén vagy szintelenül protestáns jellegű irányzattal. Nem jelentett ez semmiféle ellenségeskedést a magyar luteránusokkal, csupán a történelmi múlt hagyományaiban gazdag magyar kálvinizmus szellemi tartalmának belső megerősítését és további gazdagítását.

A nyugat kálvini alapszínezetű protestáns egyházaival és teológiai műveltségével mind szorosabbra fűződő kapcsolatok a magyar reformátusság egyházi mozgalmaiban és hitéletéből is kezdték hatásukat éreztetni. A kilencszázas években kezdett nálunk elterjedni az angolszász protestantizmus három, a hitélet fokozására törekvő mozgalma. Első volt ezek közül a „Christian Endeavour“ — Keresztyén Kitartás — néven ismert egyesület vagy mozgalom terjeszkedése. Ennek a mozgalomnak magyar változataként alakult Budapesten a Bethánia Egyesület, amelynek alapítója és szellemi vezére Szabó Aladár budapesti lelkész volt. Az angolszász világ legismertebb és legelterjedtebb hasonló intézménye vagy mozgalma, a Young Men's Christian Association — YMCA — Keresztyén Ifjúsági Egyesület néven svájci közvetítéssel jutott el hozzánk, végül a kilencszázas évek legelején alakult Evangéliumi Keresztyén Diákszövetséget mint a Christian Student Movement magyarországi változatát, az Egyesült Államokból hazatérő Victor János budapesti lelkész alapította.

Sebestyén Jenő és az általa képviselt mozgalom éles harcot indított ezek ellen a mozgalmak és egyesületek ellen, amint ő kifejtette, „általános keresztyén“ jellegük miatt s az kétségtelenül igen nagy érdeme, hogy az ő mozgalmának sikerült megerősíteni és újra tudatossá tenni a magyar reformátusságban a magyar nemzeti múlttal összenőtt történelmi hagyományok megbecsülését.

De a nyereség mellett veszteséget is okozott a magyar reformátusságnak ez a századfordulón új utakat kereső szellemi fejlődése. A német tudományos teológiától való mind határozottabb elfordulás elsorvasztotta a teológiai tudományok művelését. Az angolszász protestáns egyházak egyetemeken és főiskoláin a teológiai tudományok művelése színvonal és érték szempontjából messze elmaradt a nagyszerű eredményeket felmutató német tudományos teológiától, amelynek értékét olyan nevek mutatják, mint Harnack, Delitsch, Troeltsch, Dibelius, Deissmann, hogy csak találmra említsünk néhány nevet.

Az angolszász protestantizmus egyetemeken és főiskoláin, a német protestáns egyházakkal ellentétben, a hangsúly nem a teológiai tudományok minél magasabb színvonalú ápolásán, hanem a lelkipásztori pályára készülő ifjúság bibliai és a szociális kérdésekből minél járatosabb kiképzésén volt és van ma is. A huszas évek elejétől kezdve egészen 1939 őszéig, sőt ahol csak lehetett, még azóta is, évenként 20-tól 50-ig terjedt azoknak a fiatal magyar református teológusoknak a száma, akik külföldi főiskolákon tanultak. Ezek közül legfeljebb ha minden tizedik jutott el a németországi egyetemek teológiai fakultásaira. Annál többen mentek Skócia, Hollandia és az Egyesült Államok teológiai szemináriumába és college-aiba. Ezek a külföldről hazatérő fiatal teológusok igen nagy többségükből nem mint tudósok, hanem gyülekezeti munka után kívánczó és a gyakorlati kegyesség munkáira képzett lelkipásztorok tértek haza.

A hatás máris kezd mutatkozni és azt kell mondanunk, hogy a változás mindenképpen hasznosnak ígérkezik. A magyar reformátusság jövő feladatai, miután az egyház csaknem teljes ősi birtokállományát visszaszerezte, elsősorban gyakorlati és szociális természetűek lesznek. A fiatal magyar református lelkésznevezéseket, mint azt a folyóirataiban, kiadványaiban, gyűlésein

tárgyalt kérdésanyagon tisztán látni lehet, nem elvont természetű teológiai kérdések foglalkoztatják, hanem a tanyak szétszórta, szellemileg és a szociális gondoskodás tekintetében elhagyottan élő népének lelki és szociális gondozása; azután a magyarság szegélyterületein erős kisebbségbe szorult magyar reformátusság megerősítése, szellemi életüknek és szociális viszonyaiknak felemelése.

Semmi kétség nem lehet affelől, hogy ha Dél-Erdély egyelőre még román uralom alatt élő magyar reformátusait is hozzászámítjuk, a közel hárommillió lelket számláló magyar reformátusság a magyarság törzsének egyik legértékesebb részét alkotja. Ha tehát az egész magyarság életében, amint azt mindenképpen remélhetjük, ősi határaink visszaszerzése és az elszakítottak, az idegen uralom alatt élők visszatérése a fejlődés új korszakát fogja megindítani, a magyar református egyház új feladatai sem lehetnek mások, mint a lelki, a közösségi élet mélyítése, belső gazdagítása és az egyház, az egyes gyülekezetek életének minél teljesebb szociális tartalommal való megtöltése.

MATHÉ ELEK